

„Wczytywanie sztuki” – performatywnym odczytywaniem siebie

„Encoding Art” – Performative Decoding of the Self

Anna Wileczek

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-9851-6114

Agata Sroka

Park Rozrywki Fly Sky w Kielcach

Abstract: The paper presents the assumptions and outcomes of the project entitled „Encoding Art” implemented in one of the theatres in Kielce as regards to existential hermeneutics of the dramatic work. „Encoding” workshops are a form of work, where by young people work with a given text developing mutual interpretations and stage proposals. The presentation of the assumptions by the producers and participants may become an interesting inspiration for creating activities not only popularizing theatre but also facilitating team interactions and exercises in the fields of creativity, „mindfulness” and cooperation, so much needed in a modern school.

Key words: project „Wczytuję sztukę”, theater workshops, theater pedagogy, social competences, mindfulness, self-knowledge

Streszczenie: Tekst dotyczy prezentacji założeń i efektów projektu „Wczytuję sztukę” realizowanych w jednym z kieleckich teatrów pod kątem m.in. egzystencjalnej hermeneutyki utworu dramatycznego. Warsztaty „wczytywania” są formą pracy z młodzieżą nad tekstem, obejmującej wspólne propozycje interpretacyjne i sceniczne wybranego utworu. Prezentacja założeń od strony realizatorów i uczestników może stać się ciekawą inspiracją do działań nie tylko popularyzujących teatr, ale także interakcji zespołowych oraz ćwiczeń z zakresu kreatywności, „uważności” i współdziałania tak potrzebnych we współczesnej szkole.

Słowa kluczowe: projekt „Wczytuję sztukę”, warsztaty teatralne, pedagogika teatru, kompetencje społeczne, uważność, wiedza o sobie samym

Wprowadzenie

Teatr to miejsce i instytucja, bez których trudno wyobrazić sobie współczesne życie kulturalne. Tworzą go aktorzy, reżyserzy, ludzie związani ze sceną, administratorzy, miłośnicy sztuki teatralnej i pedagodzy teatru,

a także widzowie. Nie jest on jednak wyłącznie miejscem przygotowania i przedstawiania spektakli, ale także miejscem ustawicznej edukacji. Tak jak nie jest możliwy spektakl bez aktora, tak niemożliwe jest realizowanie kulturalnej i społeczno-edukacyjnej funkcji teatru bez pedagogów teatru oraz dzieci i młodzieży, nie tylko jako widzów, ale i adresatów wielu różnych aktywności edukacyjnych.

Pedagodzy teatru są to ludzie, którzy prowadzą działalność popularyzatorską, pedagogiczną i wychowawczą, a sposoby i formy ich oddziaływania są bardzo różne. Do najbardziej znanych należą aktywizujące zajęcia o charakterze warsztatowym przeznaczone dla określonej grupy odbiorców, tzw. warsztaty teatralne. Te działania można z powodzeniem wykorzystać w szkolnej edukacji literackiej i w pracy wychowawczej. Niewątpliwie przyczyniają się one do inspirowania młodego pokolenia do tworzenia, eksperymentowania lub odbywania twórczej refleksji w dziedzinie literatury, sztuki teatralnej i filmowej. Można też mówić o korzyściach związanych z zainteresowaniem młodzieży czytaniem dramatów i innych tekstów literackich jako utworów o uniwersalnej tematyce egzystencjalnej, eksponujących uwikłanie człowieka w trudne problemy, stawiających pytania natury moralnej i angażujących emocje do zrozumienia ludzkich wyborów, lęków i uczuć. Większość utworów – także z kręgu epiki i liryki – może podlegać twórczej adaptacji teatralnej w ramach tzw. *czytania performatywnego*. To pojęcie znane jest dobrze w kręgu dydaktyki twórczości, której celem jest rozwijanie twórczego potencjału uczniów (Golewska-Kustra 2012; Krzywoń 2008). Oznacza ono taki sposób teatralnego odczytywania tekstu artystycznego, który pozwala aktorom na improwizację i spontaniczność. W kontekście tej definicji uczestnicy czytania performatywnego tworzą swego rodzaju kompilację interpretacji tekstu, improwizacji i ruchu scenicznego, gdyż odczytując tekst, podejmują dodatkowe działania wykonawcze (interpretacyjne).

W niniejszych artykule pragniemy zaprezentować jeden z projektów, którego realizacja wiązała się z organizacją specyficznych zajęć dla młodzieży, polegających na wspólnym czytaniu i interpretowaniu tekstu dramatycznego w przestrzeni teatralnej i w instytucjach edukacyjnych. Mowa tu o organizowanych od trzech lat przez Teatr Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach wydarzeniach w ramach inicjatywy „Wczytuję sztukę – warsztaty teatralne”, finansowanych ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Projekt skierowano do uczniów ze szkół ponadpodstawowych województwa świętokrzyskiego, a jego celem jest zachęta do aktywnej interpretacji literatury i przybliżenie specyfiki teatralnej pracy nad tekstem. Ten cel wpisuje się w edukacyjną misję teatru, rozumianą jako przygotowanie „kolejnych pokoleń do świadomego i twórczego poznawania sztuki, rozwijania wyobraźni, kreatywności, rozbudzania artystycznych zainteresowań” (<https://www.teatrklubus.pl/edukacja-0>). Tym, co jest szczególnie interesujące dla praktyki pedagogicznej, są efekty oddziaływań (nie tylko kulturowych) w postaci rozbudzania artystycznych zainteresowań (te są

niejako zakładane i spodziewane), ale także związanych z przyrostem kompetencji społecznych, rozwojem osobistym czy umiejętnością twórczego rozwiązywania problemów.

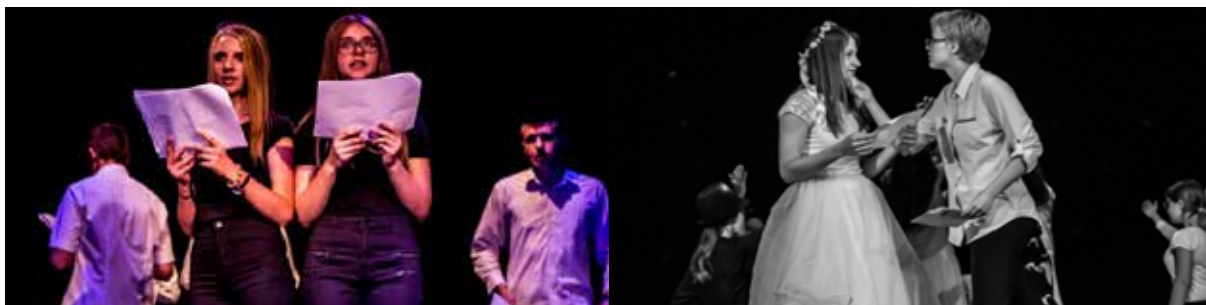
„Wczytuję sztukę” - założenia projektu

Projekt, rozwijany w postaci cyklicznych warsztatów teatralnych organizowanych przez pedagogów, aktorów, reżyserów i teatrologów związanych z Teatrem Lalki i Aktora „Kubuś”, powstał w 2018 roku. Od tego czasu jego realizacja ma charakter dwuetapowy. Najpierw odbywa się rekrutacja uczestników projektu, która przebiega w trybie konkursowym (etap pierwszy). Do konkursu zapraszane są szkoły ponadpodstawowe i placówki oświatowe z regionu świętokrzyskiego. Polega on na przygotowaniu przez zespół uczniów impresji filmowej na wskazany temat. Motywem przewodnim tych krótkich form filmowych były dotychczas następujące hasła: „Dlaczego warto/nie warto chodzić do teatru” oraz „Być albo nie być”. Spośród zgłoszeń jury wybiera najciekawsze realizacje. W roku szkolnym 2020/2021 (z powody pandemii) wybór był dokonywany ze względu na inne, szczególnie osiągnięcia zgłoszonej do projektu klasy, grupy lub koła teatralnego.

Zwycięskie klasy lub zespoły młodzieży mogą wziąć udział w warsztatach teatralnych (drugi etap), których celem jest wspólne odkrywanie literatury przez czytanie, dyskusje, inscenizacje. Warsztaty odbywają się w cyklach trzech trzygodzinnych spotkań realizowanych w przestrzeni teatru lub/oraz w wybranych szkołach. Zwykle zajęcia interakcyjne oraz warsztaty czytania i interpretacji odbywają się w szkole, próby praktyczne natomiast w teatrze. Zwieńczeniem zajęć jest sceniczny występ przed publicznością złożoną ze wszystkich uczestników, nauczycieli, rodziców oraz kadry zaangażowanej w projekt. W bieżącym roku zaplanowana jest projekcja filmu nagranych podczas spotkania finałowego, który będzie udostępniany w Internecie.

Opisywane zajęcia dla młodzieży starszych klas szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych są poprzedzane jednodniowymi warsztatami dla nauczycieli. Podczas nich prowadzący wspólnie z pedagogami wybierają fragmenty dramatów, przeznaczone do interpretacji w grupach uczniów. Twórczą pracę nauczycieli i uczniów wspierają reżyserzy, aktorzy, pedagodzy teatru związani z kieleckim teatrem oraz literaturoznawcy z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Praca nad wybranym tekstem w teatrze oraz w szkolnej klasie przy współpracy z uznanymi ekspertami stworzyła możliwość poznania prawideł scenicznej obróbki tekstu podczas tzw. prób czytanych oraz zapoznawała ze swoistością pracy aktora i reżysera. Projekt „Wczytuję sztukę” umożliwia młodym ludziom w wieku 14 - 19 lat także własną interpretację tekstu, jej prezentację, zapewnia również otwartą komunikację z rówieśnikami i ekspertami oraz eksperymentowanie w zespole tworzącym wspólną adaptację.

Warsztaty polegające na inscenizowanym czytaniu dramatów posiadają również cel metodyczny. Mają za zadanie pomóc nauczycielom odkryć nowe, ciekawe narzędzia i metody potrzebne zarówno przy interpretacji dramatów na lekcjach języka polskiego, przy prowadzeniu kół teatralnych (podczas ćwiczeń z zakresu aktorskiego czytania tekstu artystycznego), jak i w realizacji ćwiczeń dramowych.

Zdjęcia z realizacji projektu „Wczytuję sztukę”
Źródło: teatrkubus.pl, Wczytuję sztukę, Warsztaty teatralne,
<https://www.teatrkubus.pl/galeria/wczytuje-sztuke-warsztaty-teatralne-2019-i-final> (dostęp: 14.05.2020).

Efektywność pracy warsztatowej

Warsztaty teatralne w ramach projektu „Wczytuję sztukę” podlegają każdorazowo ewaluacji. Jej celem jest ocena stopnia realizacji zamierzonych celów i zwerbalizowanie osiągniętych efektów w stosunku do zamierzeń. Istnieje wiele sposobów takiej ewaluacji (por. Hamerszmit, Tokarczuk 2016; Chodacz 2012). W przypadku omawianego projektu odbywa się ona za pomocą narzędzi, takich jak: ankieta dla uczniów na rozpoczęcie i zakończenie projektu, ankieta dla nauczycieli, obserwacja uczestnicząca oraz zbiorowy wywiad przeprowadzony ze wszystkimi uczestnikami (Kietlińska 2018). Wyniki opisane w dotychczasowych raportach ewaluacyjnych (Kietlińska 2018) wskazywały na wysoką ocenę projektu przez nauczycieli. Podkreślali oni walory wynikające z kontaktu młodych ludzi z aktorami, dzięki którym dostrzegli inny wymiar odbioru oraz interpretacji literatury. Uczniowie ujmowali sens tekstu szybciej i pełniej niż na lekcjach języka polskiego. Nauczyciele zauważyli, że taka forma warsztatów wzmocniła samodzielność uczniów, zintegrowała zespół klasowy, stworzyła przestrzeń do realizacji małych form scenicznych. Obserwacja grupy młodzieży podczas pracy z aktorami – jak podkreślali nauczyciele – sprzyjała także oswojeniu nowych metod rozwiązywania konkretnego problemu oraz szukaniu pomysłów do wykorzystania w szkole przy analizie dzieł literackich. Pedagodzy uczestniczący w projekcie wskazali również na poprawę relacji interpersonalnych w zespołach, z którymi spotykali się w zupełnie innych realiach niż na lekcji.

Uczniowie natomiast akcentowali, że dzięki warsztatom mogli poznać teatr „od podszewki”, zobaczyć to, co wcześniej było dla nich niewiadome

lub tylko wyobrażone, na własnej skórze doświadczyć „namiastki przygody reżyserskiej” i aktorskiej oraz zrozumieć trudności, jakie towarzyszą tej pracy. Dla wielu z nich zajęcia teatralne były nie tylko przygodą, ale też otwarciem nowych horyzontów, odkrywaniem swojej emocjonalności i ćwiczeniami „uważności”.

W podobnym tonie wypowiadali się uczniowie w zainicjowanych przez nas badaniach ankietowych. Zostały one przeprowadzone w dwóch grupach wśród młodzieży uczestniczącej w II edycji projektu. W badaniu wzięło udział 26 osób w wieku od 14 do 18 lat, uczęszczających do liceum ogólnokształcącego w Kielcach oraz do jednego z ośrodków wychowawczych z powiatu kieleckiego. Nastolatki odpowiadali na pytania zamknięte i otwarte na temat motywacji oraz zaobserwowanych efektów uczestnictwa w projekcie.

Na wstępie trzeba podkreślić, że młodzież uczestnicząca w warsztatach dotychczas nie miała zbyt wielu kontaktów z teatrem. Niewielu pytanym o swoje zainteresowania czy aktywności realizowane w czasie wolnym zgłosiło uczestnictwo w zajęciach teatralnych. Za to zdecydowana większość określiła uczestnictwo w spektaklach (bierne) i warsztatach teatralnych jako sporadyczne. Pojedyncze osoby z każdej grupy powracały systematycznie na warsztaty teatralne, uznając to za ważne i twórcze doświadczenie. Były one także swoistymi ambasadorami projektu, ponieważ ich pozytywne doświadczenia działały na innych mobilizująco. Do uczestnictwa w warsztatach namawiali także nauczyciele (w zdecydowanej większości), nikt natomiast nie wskazał rodziców jako osoby zachęcające do aktywności teatralnej. Nikt z pytanym uczniów nie wspominał także o „indywidualnym poszukiwaniu kontaktu z teatrem” jako motywacji skłaniającej do zainteresowania się proponowanymi zajęciami. Z powyższych danych wynika więc, że zdecydowanym *spiritus movens* współpracy pomiędzy teatrem a młodzieżą jest szkoła, a szczególnie nauczyciele (zwykle poloniści), których pasja teatralna przekłada się na zainteresowania uczniów.

Warsztaty teatralne przez wszystkich nastolatków zostały ocenione pozytywnie. 100% młodych ludzi nazwało je m.in. „pozytywnym doświadczeniem”; „dobrym czasem”, „ciekawą przygodą” lub „zaskakującym przeżyciem”. Ciekawie prezentują się też odpowiedzi dotyczące osobistych efektów odbytych zajęć. Młodzież licealna na pierwszym miejscu wskazała możliwość doskonalenia warsztatu aktorskiego i występu na scenie, nabywanie kompetencji psychologicznych i komunikacyjnych (np. lepsze poznanie siebie, zdobycie pewności siebie, poprawne mówienie) oraz społecznych (np. rozwijanie umiejętności pracy w zespole, lepsza komunikacja w grupie, zwrócenie uwagi na osoby marginalizowane w grupie). Dla młodzieży z ośrodka wychowawczego warsztaty teatralne przyczyniły się do określenia swoich mocnych i słabych stron, wzrostu pewności siebie, umożliwiły poznanie rzemiosła aktorskiego i zmianę postrzegania teatru, nauczyły współdziałania w zespole i lepszego słuchania innych oraz stworzyły niepowtarzalną możliwość występu na scenie, przed publicznością.

Ponadto spośród wszystkich badanych nastolatków aż 77% zmieniło swój stosunek do sztuki i pracy ludzi związanych z teatrem. Mówiono nawet o fascynacji teatrem, zmianie zapatrywań, walorach występów teatralnych i zainteresowaniu interpretacją tekstu. U większości respondentów (73%) spotkania przyczyniły się do zmiany „jakiegoś elementu w życiu”, np. sposobu postrzegania rzeczywistości, uwrażliwienia na sztukę, przełamania nieśmiałości. 77% badanych wskazało także, że udział w warsztatach wpłynął na ich relacje z innymi. Głównie chodzi tu o lepszy kontakt z rówieśnikami oraz łatwiejsze nawiązywanie nowych relacji. Co ciekawe, ten ewidentny sukces projektu został przypieczętowany stwierdzeniem, że około 77% nastolatków chciałoby wziąć udział w warsztatach ponownie; tylko 8% nie skorzysta z takiej propozycji, a 15% nie ma na ten temat zdania.

Jak i dlaczego należy „wczytywać sztukę”?

Na ciekawe efekty realizacji opisywanych warsztatów zwraca uwagę reżyser teatralny – Przemysław Żmiejk¹, który był zarówno współautorem koncepcji opisywanego projektu, jak i jednym z jego wykonawców. W bezpośrednim wywiadzie (Sroka 2020, 49-53) przyznał, że projekt obudził w uczestnikach duże pokłady kreatywności. Interpretacja tekstu odbywa się tu niejako samoistnie, musi bowiem zaistnieć w sytuacji czytania performatywnego nastawionego na działanie w formie teatralnej. Czytanie performatywne pozwala uczestnikom na improwizację, ruch sceniczny, inscenizacyjną spontaniczność, która towarzyszy nie tylko wypowiedzianiu czytanego tekstu, ale też działaniu za jego pomocą². Zakłada to zarówno wejście w rolę, jak i określenie konwencji, w której ta rola rozbrzysnie różnymi znaczeniami.

Warsztaty tego typu wykluczają z jednej strony przymus obecności, z drugiej przymus jednolitego i niejako kanonicznego odczytania dramatu. Reżyser przyznaje, że podczas zajęć czytania z podziałem na role, a następnie rozmów o przeczytanych fragmentach i możliwości ich interpretacji, pojawiają się różne propozycje. Począwszy od tych bardzo współczesnych, po tradycyjne, klasyczne i wierne didaskaliom:

Okazało się, że wiele rzeczy jest dla nich [młodych ludzi] oczywistych, nie potrzebują zbyt wielu wyjaśnień. Nie potrzebują jakiegoś eksperymentalnego widowiska, np. użycia rapu czy muzyki elektronicznej – tego, z czym stykają się na co dzień.

¹ Przemysław Żmiejk – absolwent Akademii Teatralnej im. A. Zelwerowicza w Warszawie i Wydziału Sztuki Lalkarskiej w Białymstoku na kierunku reżyserii. Reżyser m.in.: „Taxi Podlasie” (we współpracy z Konradem Szczebiotem) – Teatr Kolektyw, Białostocki Teatr Lalek, „Uczeń Czarnoksiężnika” – spektakl realizowany z uczniami VII Liceum Ogólnokształcącego w Białymstoku w ramach projektu „Młodzi w awangardzie”, „Opowieść o drzewie” – Mały Teatr Europejskiego Centrum Bajki w Pacanowie. W TLiA „Kubus” w Kielcach wyreżyserował spektakle: „O Wilku i Czerwonym Kapturku”, „O Rybaku i Złotej Rybce”, „Kapitan Porządek”. Współpracuje z nauczycielami oraz uczniowskimi grupami teatralnymi w ramach projektów „W szkole i na scenie” oraz „Wczytuję sztukę – warsztaty teatralne”, <https://www.teatrklubus.pl/rezyserzy/zmiejk-przemyslaw> (dostęp: 01.09.2020).

² Wypowiedzi performatywne realizują funkcję sprawczą języka. Są to zdania kreujące określone fakty i zdarzenia za pomocą języka. Przykładem takiej wypowiedzi jest obietnica czy umowa (por. Grodzieński 1979).

Ich pomysły zmierzały raczej ku klasycy, temu, jak coś jest zapisane w dramacie. To było dla mnie bardzo ciekawe. Wydawało mi się wcześniej, że ten klasyczny język [tekstu] zachowamy, a inscenizację plastyczną, muzyczną, ruchową dostosujemy do naszej codzienności. Jednak ich bardziej ciągnęło do kostiumów realistycznych i realistycznej muzyki (Sroka 2020, 54).

Dodatkowo – co niejednokrotnie podkreśla reżyser – warsztaty „Wczytuję sztukę” kierują ku istotnym wartościom międzyludzkim – uczą tolerancji wobec siebie nawzajem i pokory wobec tekstu. Jak wskazuje dalej – są także interesujące dla pedagogów teatru, gdyż pozwalają zarówno mówić młodzieży w sposób otwarty; odkrywają także nowy wymiar relacji mistrz – uczeń i nowe możliwości oddziaływań wychowawczych:

Człowiek może po prostu tu porozmawiać, powiedzieć, co mu w duszy gra, mówić o swoich emocjach, o swoich uczuciach, o swoich problemach. Nie poprzez samo mówienie, ale także przez tekst literacki i postać, która go wypowiada. To wypowiedź artystyczna, ale nie trzeba być artystą, żeby ją zrealizować (...). W świecie wyobraźni można przeżywać problemy, można też bawić się i eksperymentować. Teatr to wszystko dźwiga (Sroka 2020, 49).

Reżyser podkreśla, że warsztaty teatralne w zasadzie mimowolnie stają się warsztatami pedagogicznymi. Opierając się na ścisłej interakcji pedagoga i uczestnika, umożliwiają obu stronom nie tylko kreację, ale także próbę „wglądu w siebie”. Stwarzają bowiem szansę na poznanie teatru jako miejsca „przetwarzającego problemy egzystencji” i rozwijającego osobowość młodych ludzi. Projekt nie tylko więc promuje teatr i działania edukacyjno-teatralne, ale także kieruje zainteresowanie młodzieży ku innym wartościom niż *stricte* estetyczne; rozwija ich wrażliwość, pomagając w sztuce interpretacji literatury jako projekcji doświadczeń, przeżyć i refleksji.

Zakończenie

Teatralne performatywne czytanie jako forma pedagogiki teatru dla nastoletnich uczestników ma duży potencjał społeczno-kulturowy. Niewątpliwie pochlebne opinie na temat warsztatów są zasługą także dobrze zaplanowanych i zrealizowanych przez animatorów zajęć. Ważną rolę odgrywa tu sam teatr jako instytucja, bo stwarza przestrzeń do realizacji wielu przyjaznych działań artystycznych, nieskażonych zrutynizowanym obowiązkiem szkolnym. Najważniejszą rolę odgrywają jednak ludzie – pedagodzy teatru, których wiedza, osobowość i pasja wpływają na wysoki poziom prowadzonych zajęć. Pedagog teatru to osoba kreatywna, otwarta i tolerancyjna. Łatwo integruje się z innymi, ale dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu budzi także podziw i zaufanie. To osoba pełna pasji, która chce się nią dzielić z innymi w ciekawy i niestandardowy sposób.

Reasumując: pedagogika teatru – podobnie jak pedagogika twórczości – proponuje ciekawe metody wyzwalania aktywności młodzieży i twórczych inicjatyw. Wśród wielu form oddziaływania znajdują się warsztaty teatralne, chętnie wybierane przez pedagogów i animatorów teatralnych.

Aktywne zajęcia otwierają nie tylko drzwi do poznania teatru, ale także do poznania samego siebie i rozwoju kompetencji społecznych. Ta forma wspomaga aktywność społeczno-kulturalną, rozwój duchowy, służy integracji oraz wyzwala twórcze zdolności młodych ludzi. Świetnie dopełnia analizę dzieła literackiego stosowaną na lekcjach języka polskiego. Potwierdzają to także autorzy wielu opracowań dydaktycznych przeznaczonych dla polonistów, w tym np. książki *Szkolny teatr interakcji*. Można tam przeczytać nie tylko o różnych formach aktywności teatralnej, ale też „o szczególnej wspólnotocie ludzkiej, która wytworzyła się w trakcie tych działań” (Kołodziej, Waligóra, Waligóra 2016). Z kolei Marek Pieniążek zwraca uwagę na jeszcze jeden istotny aspekt „wczytywania” sztuki przez uczniów:

w społeczeństwie nieustającego spektaklu, w czasach medialnie wytwarzanej rzeczywistości, edukacja nieudostępniająca przestrzeni kultury jako spersonalizowanego i zbiorowego procesu, niezapraszająca do kreacji wspólnych przestrzeni doświadczenia, będzie edukacją pozostawiającą dzieci i młodzież w rękach rynkowych mechanizmów, dyktujących w dziedzinie sztuki swoje cyniczne gusta i prawa. Bez pedagogiki teatralnej w szkole zapanuje dydaktyka promocji, budowania medialnego wizerunku, a uczniowski odbiór świata widowisk zdominuje ekonomia (Pieniążek 2016).

Dla polonistów-dydaktyków nie bez znaczenia jest w tym spersonalizowanym procesie odkrywania sensu (literackiego i egzystencjalnego) także rozwijanie umiejętności posługiwania się językiem ojczystym, kontrolowanie wymowy – korygowanie wad i doskonalenie dykcji. Młodzi uczestnicy warsztatów teatralnych będą bowiem w praktyce życiowej poddani sytuacjom stresującym, wymagającym odwagi, ale i konieczności ekspresyjnego wyrażenia swojego zdania czy efektywnego współdziałania w grupie z myślą o wspólnym celu. Po takim treningu – choć w części – będą na to przygotowani.

Bibliografia

- Chodasz Aleksandra, (red.), 2012, *Drama łączy*, Warszawa.
- Galewska-Kustra Małgorzata, 2012, *Szkoła wspierająca twórczość uczniów. Teoria i przykład praktyki*, Toruń.
- Grodziński Eugeniusz, 1979, *Wypowiedzi performatywne*, Wrocław.
- Hamerszmit Marta, Tokarczyk Dominika, 2016, *Ewaluacja warsztatu dramowego w praktyce*, w: Winiarek-Kołucka M. (red.), *Drama wzmacnia*, Warszawa.
- Kietlińska Bogna, 2018, *Raport z ewaluacji projektu „Wczytuję sztukę”*, Warszawa-Kielce, https://www.teatrklubus.pl/sites/default/files/pliki/raport_z_ewaluacji_projektu_wczytuje_sztuke_0.pdf (dostęp: 26.03.2020).
- Kołodziej Piotr, Waligóra Janusz, Waligóra Jerzy, 2016, *Szkolny teatr interakcji*, Kraków.
- Pieniążek Marek, 2016, *Pozwólmy tekstom działać*, „Przestrzenie Teatru” 3.

Krzywoń Danuta, 2008, *Kraina kreatywności: sposoby przeciwdziałania rutynie w pracy z dziećmi poprzez ekspresję twórczą i artystyczną*, Sosnowiec.

Sroka Agata, 2020, *Warsztaty dla dzieci i młodzieży jako formy pedagogiki teatru na przykładzie Teatru Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach* (niepublikowana praca magisterska napisana pod kier. Anny Wileczek, Kielce, UJK).

Teatr Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach, <https://www.teatrklubus.pl/wczytuje-sztuke> (dostęp: 02.09.2020).

O Autorkach

Anna Wileczek – doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, nauczyciel dyplomowany. Pracuje w Instytucie Literaturoznawstwa i Językoznawstwa UJK w Zakładzie Badań nad Dyskursem. Należy m.in. do The International Association for Research in L1 Education oraz Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Jest członkinią Zespołu Dydaktycznego Rady Języka Polskiego oraz kapituły plebiscytu na Młodzieżowe Słowo Roku. Zajmuje się językiem i kulturą dzieci i młodzieży, młodomową, dyskursem edukacyjnym, komunikacją internetową oraz kompetencjami komunikacyjno-informacyjnymi najmłodszych. Jest autorką i współautorką publikacji poświęconych analizie języka i komunikacji młodzieży w perspektywie socjo-kulturowej i pedagogicznej, w tym monografii, m.in. *Język i komunikacja. Wprowadzenie dla pedagogów* (2020), *Kod młodości. Młodomowa w aspektach społeczno-kulturowych*, (2018), *Child in the Empire of (Mobile) Screens*, (2017) (wsp. I. Jaros, S. Koziej); *Codes Of Childhood Pedological Sketches*, (2016) (wsp. M. Kątny, A. Miernik, G. Trębicki); *Szkolna (nie)komunikacja. Bariery w dyskursie wczesnoszkolnym*, (2015) (wsp. Iwona Możdżonek).

Agata Sroka – magister pedagogiki; absolwentka pedagogiki oraz dziennikarstwa i komunikacji społecznej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (licencjat); animatorka czasu wolnego, wolontariuszka podczas akcji społecznych i warsztatów dla dzieci. Autorka pracy magisterskiej: *Warsztaty dla dzieci i młodzieży jako formy pedagogiki teatru na przykładzie Teatru Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach*, (2020).

